

32. évf. 1–2. sz. 1985. jan.–febr.

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

A TIGIT* – ÉS AZ ONLINE SZOLGÁLTATÁSOK KELTETTE SZAKIRODALMI IGÉNYEK KIELÉGÍTÉSE AZ ORSZÁGOS MŰSZAKI KÖNYVTÁRBAN

Futala Tibor–Nagy Miklósné

Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár

Hasznos dolog időnként adatokat közzétenni arról, hogy a különféle korszerű információs szolgáltatások keltette szakirodalmi igények – milyen mennyiségben, megoszlásban és milyen kielégítési gyakorlatot gerjesztve – csapódnak le a szakkönyvtárakban. Mi az 1978. és 1979. évi forgalomra nézve a TMT-ben már közöltünk adatokat, ám akkor még csak az INSPEC-szalag illetően kiszolgáltatásról foglalkoztunk (27. köt. 4. sz. 1980. p. 132–135.).

Azóta az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK) lényegesen megnövelte a kínálatot, s így nekünk is mind több szolgáltatásra kellett berendezkednünk. Az ennek következtében kiteljesült 1983. évi forgalmunkat az *1. táblázat* részletezi.

Az öt év előttihez képest forgalmunk több mint a kétszeresére növekedett (1024, illetve 2097 kérés), de meg kell jegyeznünk: a jelentősebb ugrást nem az INIS-és a COMPENDEX-szalag futtatásba vétele, „hadrendbe állítása” okozta, hanem az online szolgálat bevezetése, amely az 1983. évi forgalmat egymaga közel 650 kéréssel hajtotta fel.

A primer szakirodalom, illetve másolatuk iránti kérések kiadványfajta szerinti megoszlása 1979 óta radikálisan nem változott ugyan, a konferenciaanyagok népszerűségének tetemes visszaesése és a kutatási jelentések iránti igények elég nagy mértékű növekedése azért feltűnik (vö. *2. táblázat*).

Az ún. sztomírozott, teljesítetlenül maradt kérések százalékaránya 1983-ban és 1979-ben – az utóbbi a zárójelben szereplő érték – a következőképpen alakult: folyóiratcikkéknél 5,1 (3,1), konferenciaanyagoknál 6,9 (20,8), kutatási jelentéseknél 26,8 (nincs adat). A sztomírozás fele abból származik, hogy a megrendelő csak belföldről kéri a primer forrást vagy a másolatát, másik fele különféle egyéb okokra vezethető vissza (közülük a tipikusabbak: „a forrás csak külön engedéllyel másolható”, „hibásak a megadott bibliográfiai adatok”, „a külföldi partnernél sincs meg az igényelt anyag”).

A kérések szinte hajszálpontosan fele részét (1050 kérést) az Országos Műszaki Könyvtár (OMK) állományából elégítettük ki. Az összes folyóiratcikk-kérés teljesítésének 53,8%-a „ment vissza” saját állományunkra. E tekintetben messzé elmaradunk az 1979. évi kielégítési százaléktól (83). Különösen az online révén keletkezett cikkigények kielégítési százalékaránya alacsony (37,1), ami arról tanúskodik, hogy az „online faggatta” adattárak referálási bázisa sokkal szélesebb, mint a korábban (az OMK hagyományos gyűjtőkörével összhangban válogatva) szelektív információterjesztésre futtatásba vett mágnesszalagos adatbázisoké. Az, hogy ezek teljesítésében is gyöngültünk 1979-hez képest (62,7%), részint a rendelésállomány központi megritkítására, részint arra vezethető vissza, hogy az utóbbi években az új megjelenésű és előbb-utóbb a szóban forgó szolgáltatások által is referálni kezdett folyóiratok beszerzésére alig csurrott-cseppent valami.

* TIGIT (= Témára Irányuló Gépi Információterjesztés) – az OMIKK offline, szelektív információterjesztési szolgáltatása. (– A szerk.)

1. táblázat

Primer dokumentumok (másolatok) szolgáltatása a TIGIT és az online által felkeltett igényekre 1983-ban

Adatbázis	Kérés						OMK teljesítés			Könyvtárközi kölcsönzés			Nemzetközi kölcsönzés — OSZK			Külföld				Sztornó			
	Intézmény	Összes kérés	Folyóirat-cikk	Konferenci anyag	K+F-jelentés	Egyéb	Folyóirat-cikk	Konferenci anyag	K+F-jelentés	Folyóirat-cikk	Egyéb	Folyóirat-cikk	Konferenci anyag	K+F-jelentés	BLLD		INIS		Folyóirat-cikk	Konferenci anyag	K+F-jelentés		
															K+F-jelentés	K+F-jelentés	K+F-jelentés	K+F-jelentés					
INSPEC	101	1059	739	314	4	2	476	207	4	111	2	5	3	—	129	77	2	—	18	25			
INIS	33	200	55	21	119	5	35	6	10	9	2	2	9	1	6	4	17	53	3	—	38		
COMPENDEX	39	194	177	12	5	—	98	—	—	41	—	—	1	—	28	8	3	—	10	3	2		
Összes TIGIT	173	1453	971	347	128	7	609	213	14	161	4	7	13	1	163	89	22	53	31	28	40		
ONLINE	30	644	517	60	51	16	192	15	7	173	5	5	—	1	102	40	19	16	45	—	8		
Évi összes	203	2097	1488	407	179	23	801	228	21	334	9	17	13	2	265	129	41	69	76	28	48		

A szakirodalmi igények kiadványfajta szerinti megoszlása

Tárgyév	Az összes kérés száma	Ebből (%-osan)			
		folyóirat- cikk	konferencia- anyag	K+F jelentés	egyéb (szabvány, könyv)
1979	1024	68,9	29,1	0,7	1,3
1983	2097	71,0	19,4	8,6	1,0

A hazai könyvtárközi kölcsönzés szerepe 1979-hez képest a folyóiratcikk iránti igények kielégítésében tisztességesen megnőtt (9,6%-ról 22,5%-ra). Ez – az online szolgáltatással kapcsolatban tett iménti megállapításunkon kívül – ismételten bizonyítja a központi restrikciónál hangoztatott elv („az országba járó folyóiratok száma nem fog csökkenni”) betartását. A keresett egyéb kiadványfajta megszerzésében a hazai könyvtárközi kölcsönzés továbbra is hajszálvékony, másfél százaléknyi részesedést sem produkáló erecske maradt.

A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés a maga 1,3%-os kielégítési összrészesezésével nem éri el az 1979. évi teljesítményeket sem, amikor legalább a konferenciaanyagok megszerzésében működött érzékelhetően közre (az összes kielégítés 11,4%-át tette ki).

Az eddig leírtakból is következik: az igénykielégítésben szükségképpen meg kellett nőnie a BLLD (kisebb mértékben az INIS-központ) szerepének. 1983-ban az összes kérés 24%-át e forrásokból teljesítettük. 1979-ben a folyóiratcikk 6,7%-a származott csupán innen, a konferenciaanyag-másolatoknak pedig 9,3%-a. S ne feledjük: most éppen megkétszereződött halmazzól van szó, s 1979-ben egy-egy BLLD-kupon (10 fleknyi másolat szerezhető be érte) 150,- Ft-ba, 1983-ban már 244,- Ft-ba került. Megdrágultak. És: a szegény embert mindig kínzóbban sújtja a drágaság, mint a gazdagot.

A már hivatkozott 1980. évi közleményünkben az igények kielégítésének gyorsaságát nem elemeztük. Mindössze – különféle hátráltató tényezőket felsorolva – annyit jegyeztünk meg róla, hogy „noha e szolgálta-

tásunk ügyintézését is... a gyorsaságra törekvés határozza meg, ... nem mondhatjuk el mégsem, hogy a kért primer dokumentum az esetek 89–90%-ában egy munkahét alatt postára kerül”.

Ezúttal két legirodalomigényesebb szolgáltatásunk, a TIGIT/INSPEC és az online kiszolgálásról gyorsasági adatokat is nyilvánosságra hozunk, mégpedig olyan elrendezésben, amely azt mutatja, hogy a rendelkezésre álló legfőbb forrásaink „buzgásának” gyorsaságában milyen eltérések vannak, illetve, hogy ezek a „buzgási gyorsaságok” a realitások szempontjából, – azaz az ügyintézés objektív munka- és időigényét is figyelembe véve –, miként értékelhetők. Ennek érdekében az igények kielégítési gyorsaságát bemutató 3. táblázatunk minden sorában az egyes források alatt három-három százalékkértéket közlünk, amely megadja

- az összes kérés hány százalékát elégítette ki az adott forrás „tüneményes gyorsasággal” (TÜ),
- hány százalékát „igen kedvező idő alatt” (IKE) és
- hányat „még elfogadható időben” (MEI).

Az OMK vonatkozásában a TÜ 5 munkanap a kérés beérkezése és a teljesítés postázása között, az IKE 10 nap, a MEI pedig 20 nap. A hazai könyvtárközi kölcsönzések esetén 10, 15, 25, a BLLD esetében pedig 15, 20 és 35 munkanap alatti teljesítést reprezentálnak a közölt értékek, mivel a könyvtárközi kölcsönzésnél és a BLLD-nél a járulékos adminisztráció és a postaforgalom idejét is figyelembe kellett vennünk.

3. táblázat

A TIGIT/INSPEC és az online igényeinek kielégítési gyakorisága

TÜ – IKE – MEI		OMK-állomány			Könyvtárközi kölcsönzés			BLLD-küldés		
		5	10	20	10	15	25	15	20	35
INSPEC	folyóiratcikk	76,6	88,9	92,4	4,5	17,1	42,3	32,5	57,4	90,7
	konferencia- anyag	63,7	67,1	71,9	–	–	–	–	28,6	70,1
Online	folyóiratcikk	66,6	93,2	97,4	1,1	10,4	42,1	3,9	54,9	62,7
	konferencia- anyag	66,7	80,0	80,0	–	–	–	15,0	52,5	72,5

A 3. táblázatból levonható következtetések:

- az igénykielégítés gyorsasága szempontjából a saját állomány hatalmas előny,
- a BLLD jóval gyorsabb, mint a hazai könyvtárközi kölcsönzés, amelynek fontossága – mint irtuk – lényegesen megnőtt,
- az online keltette folyóiratcikk-igények kielégítése az OMK állományából tendenciájában gyorsabb, mint az INSPEC-igényeké.

A másik két forrásból viszont lassúbb. Ez azzal magyarázható, hogy az OMK retrospektív állományát, amely kevésbé mozog, mint az intenzíven referált kurrens állomány, megbízhatóan és visszakereshetően őrzi, ami kevésbé jellemző a másik két forrásra. A

könyvtárközi kölcsönzésnél gyakorta kiderül, hogy – különösen a kisebb könyvtárak – nem mindenütt és nem mindig őrzik meg régebbi évfolyamaikat, a BLLD-nél meg az, hogy a régebbi évfolyamokat kevésbé tárolják a „kezüik ügyében”. (Ez – tükrözi az OMK TŰ-értéke – bizonyos mértékig ránk is áll, mivel régebbi folyóirat-évfolyamainkat Törökbálinton tároljuk, s így a belőlük való másolás egy adminisztrációs mozzanattal – bekérésükkel – máris többet kíván.)

Az online kiszolgálásával kapcsolatban az imént említett tendencia még „magamutatóbban” tűnik ki, ha a három forrásunk által 30 nap alatt kielégített igények százalékarányait sorakoztatja fel egymás mellett (4. táblázat).

4. táblázat

A TIGIT/INSPEC és az online keltette igények kielégítésének százalékaránya harminc nap eltelte után

		OMK-állomány	Könyvtárközi kölcs.	BLLD-küldés
INSPEC	folyóiratcikk	93,5	61,3	82,9
	konferenciaanyag	82,1	–	59,7
Online	folyóiratcikk	97,4	45,1	60,7
	konferenciaanyag	93,3	–	67,5

Minden szolgáltatásunkat és kielégítési forrásunkat egybevéve, az INSPEC-igények 82,5, az INIS-igények 66,7, a COMPENDEX-igények 82,7, az online igények 68,5%-a nyer pozitív „végkifejletet” egy hónap alatt.

Ami a szolgáltató könyvtárnak „objektív átfutási idő”, az a felhasználónak, sőt a közvetítő könyvtárnak is könnyen lehet „tűrhetetlen lassúság”. Mivel a magunk részéről – *Marton Jánossal és Terjék Zsuzsával* mélységesen egyetértve – a „magánbűnök” tetemes csökkentésének és a „közkerékszek” érzékletes megjavításának hívei vagyunk (vö. TMT, 31. köt. 6–7. sz. 1984. p. 205–209.), fonákjuk felől is bemutatjuk itt tárgyalt szolgáltatásaink gyorsasági antinómiáit:

- az OMK állományára „visszamenő” teljesítések az INSPEC-nél 16,2, az INIS-nél 13,8, a COMPENDEX-nél 10,2, az online esetében pedig 4,2%-ukban igényeltek 20 napnál – az ez esetben „még elfogadható-nál” – hosszabb időt, ami – testvérek között is – 131 konkrét, nyilvánvalóan gyors kielégítést áhító kérés,
- a hazai könyvtárközi kölcsönzés útján teljesített kérések közül 196 intéződött el 25 napon túl, tehát az összes ilyen kérés 54,4%-a,
- a BLLD-kérések közül 166-ot intéztek el 35 napon túl (23,0%).

Még mellbevágóbb a summázat: az összes beérkezett kérés jó egyötödét csak elkésérítő időelhúzóddással tudtuk kielégíteni. Az intézési idő 35 esetben több mint

fél évet vett igénybe. Ebből 12 esetben az OMK állománya volt a „ludas”, ami mindenképpen megfogalmazza bennünk az ilyen esetek jövőbeli leiratásának („esettanulmány”) kényszerű igényét. Ha történetesen mi magunk estünk volna bele igényeink kielégítésének ebbe az időben ellehetetlenülési uszályába, ugyancsak nem késnénk az általánosítással: fabatkát sem érnek a könyvtárközi szolgáltatások.

Mit tehetünk (mit teszünk máris), hogy a tanulságok levonása után legalább az MEI-n túlnyomó teljesítéseket felszámoljuk?

- A könyvtárközi kölcsönzést és a másolatküldő szolgáltatásokat intéző (történetileg kialakult) csip-csup kapacitásokat szervezetenként az OMK olvasószolgálati osztályán belül összevonjuk, e munkák személyzeti ellátottságát is megerősítve.
- Rajta leszünk, hogy e szervezeti egységen belül a munkakörökben meg lehessen állapítani az egyéni felelősséget, illetve az ellenőrzési mozzanatok nélkülözhetetlen részévé váljanak a napi munkák, s ezáltal elkerüljük a „nagyüzem” hazánkban most olyannyira bírált hátulütőit.
- Bevezetjük a megrendelő-kérők köztes tájékoztatását az MEI-k „lejárata” előtt

(„Asszonyom/Uram, az Ön által keresett dokumentumot (másolatot) 198 . . . -én könyvtárközi kölcsönzés/nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés/BLLD útján már megrendeltük. Eddig azonban nem érkezett meg, amiért szíves elnézését kérjük.” Vagy:

„Asszonyom/Uram, az Ön által keresett dokumentum az OMK állományában megtalálható. Eddig azért nem teljesítettük vele kapcsolatos kérését, mert a szóban forgó dokumentumot kikölcsönözték/köttejtük. A teljesítés várható ideje: 198... Kérjük szíves türelmét.”)

- E cikkünk bizonyító anyagával is „ad hominem” hívjuk fel a figyelmet a hazai könyvtárközi kölcsönzési forgalom fokozásának szükségességére, ami az esetek egy részében feltételezi e szolgálat személyi és más megerősítését is.
- „Imádkozunk”, hogy gyorsuljon a BLLD-csatorna, amelynek e közleményben is fel-feltűnő ellomhulási jeleit éppen 1983-ban tapasztaltuk első ízben.

Miután – megítélésünk szerint – meglehetősen árnyalt képet festettünk a különféle korszerű információszolgáltatások keltette szakirodalmi igényeknek az OMK-ban való kielégítéséről, e munka különféle ágairól-bogairól, le kell még írunk: ez az igény mindössze 43 hazai szervtől-vállalattól-intézménytől érkezett. De mi lesz majd akkor, ha a „Délbáb Délbábnak maradni nem

akar már”, azaz ha majd a hazai szakember-társadalom úgy istenigazában rákap az információfogyasztásra? A potenciális fogyasztók nagyságrendjeinek érzékeltetésére „puskáztuk ki” az 1983. évi Magyar statisztikai zsebkönyv következő hazai adatait: szellemi főfoglalkozású dolgozó 26 000, szakmunkásképző intézmény 269, szakmunkástanuló 58 800, szakmunkásképzésben dolgozó pedagógus 5800, szakoktató 5300, középiskolás 225 300, középiskolai pedagógus 16 900, felsőoktatási intézmény 58, egyetemi-főiskolai hallgató 62 900, egyetemi-főiskolai oktató 14 400, kutató-fejlesztő hely 1284, tudományos kutató-fejlesztő 36 700, akadémiai rendes és levelező tag 228, tudományok doktora 1142, tudományok kandidátusa 6290, aspiráns 576, ipari vállalat és szövetkezet 1345, kisvállalat 148, kissovetkezet 138, szakcsoport 704, vgmk 5399, az iménti tagolás szerint az építőiparban összesen 3009 vállalat szerepel. Más kérdés: ezekben az ijesztő számokban egyelőre az az ijesztő, hogy az ilyen-olyan elv szerint rendezett sokaságaiból milyen kevés az, aki felénk fordul. Akkor is, ha korántsem hisszük: „extra nostram bibliothecam non est vita”.

FUTALA Tibor–NAGY Miklósné: A TIGIT-és online szolgáltatások keltette szakirodalmi igények kielégítése az Országos Műszaki Könyvtárban (OMK)

A számítógépes irodalomkereső-terjesztő (SDI, online) szolgáltatások keltette primér szakirodalmi igények volumene öt év alatt a kétszeresére nőtt az OMK-ban (1983-ban 2097 kérés). Az igények növekedését 1983-ban az éppen bevezetett online szolgáltatás ugrasztotta meg (650 kérés). Az ezúton kért primér dokumentumok között a folyóiratcikkek vezetnek (71,0%). 1979-hez képest csökkent a konferenciaanyagok, növekedett a kutatási jelentések iránti igény. Nem megnyugtató az igénykielégítés gyorsasága. E tekintetben a saját állomány kétségtelen előny (a kérések több mint kétharmadát öt napon belül lehetett belőle kielégíteni). A BLLD-hez képest kevésbé megbízható és lassúbb kielégítési forrás a hazai és a külföldi könyvtárközi kölcsönzés. Különösen az bosszantó, hogy 131 kérést saját állományból is csak az elfogadható időn túl (30 nap) sikerült kielégíteni. A kérések és lemaradások felszámolása megköveteli a szolgálat továbbfejlesztését.

FUTALA, T.–NAGY, Zs.: Delivery of primary documents by the National Technical Library, Hungary, invoked by SDI and online services

The quantity of primary document needs invoked by computerized information services (SDI, online) during five years of their existence has doubled in the National Technical Library, and reached 2097 requests in 1983. The growth was enhanced in 1983 by the online services introduced in that year (650 requests). The highest proportion of the requests is journal papers (71,0%). Compared to 1979 data, the requests for conference papers have decreased, while those for research reports have increased. The delivery time should, however, be shortened. In this respect the Library's holdings is, naturally, in the most advantageous position: more than two third of the requests could be delivered within five days. Compared to BLLD, interlibrary loan both from Hungarian and foreign libraries has proved to be a less reliable and a slower source. Especially annoying fact is that 131 document requests from the Library's own holding could be accomplished only beyond the acceptable period, 30 days. To avoid the delays and other deficiencies, the primary document delivery service should be improved.

ФУТАЛА, Т — НАДЬ: Удовлетворение запросов первичных документов на основе ИРИ и ретроспективных поисков в Государственной технической библиотеке (ОМК)

Объем запросов на первичные документы на основе ИРИ и ретроспективных поисков в Государственной технической библиотеке за 5 лет возрос вдвое (в 1983 году 2097 запросов). Увеличение запросов в 1983 году в первую очередь объясняется введением службы онлайн (650 запросов). Из запросов первичных документов на первом месте стоят статьи периодических изданий (71,0%). По сравнению с 1979 годом уменьшился запрос на материалы конференций и увеличился — на отчеты о научных исследованиях. Неудовлетворительна скорость выполнения заказов. В этом отношении преимуществом является наличие собственных фондов (на их основе более одной трети запросов можно было удовлетворить за 5 дней). По сравнению с BLLD (Британской депозитной библиотекой) менее надежным и довольно медленным источником является межбиблиотечный абонемент, как внутри страны, так и международный. Особенно отрицательным является то, что из собственных фондов 131 запрос смогли удовлетворить только за более длительный срок, чем принятые 30 дней. Чтобы ликвидировать эти опоздания и отсталость, необходимо дальнейшее развитие службы.

FUTALA, T.—NAGY, Zs.: Erfüllung der aufgrund der TIGIT- und online-Dienstleistungen gestellten Ansprüche für Fachliteratur in der Ungarischen Technischen Landesbibliothek

Das Volumen der Nachfrage nach primärer Fachliteratur zufolge der Rechner unterstützten fachliterarischen Recherche- und Verbreitungs-Dienstleistungen (SDI, Online) hat sich in der Ungarischen Technischen Landesbibliothek in den letzten 5 Jahren verdoppelt. Die Ansprüche steigerten sich sprunghaft durch die im Jahre 1983 eingeführte online Dienstleistungen (650 Anfragen). Unter den primären Dokumenten, die auf diese Weise angefordert wurden, spielen die Zeitschriftenartikel eine führende Rolle (71,0%). Im Vergleich zu 1979 verminderte sich die Nachfrage nach Konferenzvorträgen, erhöhte sich hingegen das Interesse für Forschungsberichte. Der Geschwindigkeitsgrad der Erfüllung der Ansprüche ist jedoch nicht zufriedenstellend. In dieser Hinsicht ist der eigene Bestand der Bibliothek unbedingt ein grosser Vorteil (mehr als Zweidrittel der Anfragen konnte aus diesem Bestand innerhalb von 5 Tagen erfüllt werden). Im Vergleich zur BLLD werden im Rahmen des inländischen und internationalen Leihverkehrs die Anforderungen weniger zuverlässig und langsamer erfüllt. Besonders ärgerlich ist, dass selbst aus dem eigenen Bestand 131 Bestellungen nur nach der akzeptablen Periode von 30 Tagen erfüllt werden konnten. Um weitere Verzögerungen zu vermeiden, muss diese Dienstleistung weiterentwickelt werden.

Mikrofilmre kerül a Kongresszusi Könyvtár cédulakatalógusa

Megkezdtek a Kongresszusi Könyvtár (USA) alapkatalógusának mikroformában történő reprodukálását. A könyvtár cédulakatalógusai között ez a legrégebbi, mintegy 25 millió cédulát tartalmaz a könyvtár által 1898 és 1980 között feldolgozott 7,5 millió címről. E betűrendes katalógusban szerző, cím, tárgyszó, sorozat és egyéb adatok szerinti beosorolások szerepelnek. A katalógust 1981-ben zárták le, amikor életbe léptették a második angol-amerikai katalógizálási szabályzatot (AACR 2). A mikrofilmre vételt — 1984 márciusa óta — a helyszínen, a könyvtárban végzik. A betűrend végétől indultak el, mivel a katalógus itt a legterjedelmesebb, s így „fogyása” nagyobb tereket szabadít fel. Az előkészítő munka közben minden részletre kiterjedően átnézték a katalógust, hogy az esetleges hibákat kijavítsák. A mikroformátumú változat 48:1 arányú kicsinyítéssel jelenik meg részint 105 mm-es tekercsfilmen, részint 105×148 mm-es mikrofilmlapon. Ez utóbbiból kb. 10 000 db-ra lesz szükség az egész katalógushoz.

/Information Retrieval and Library Automation, 20. köt. 4. sz. 1984. p. 3–4./